

Проф. др Славиша Д. Недељковић*

Проф. др Милош З. Ђорђевић**

Филозофски факултет

Универзитет у Нишу

БОРБА ЗА ОЧУВАЊЕ СРБА У ЦЕНТРАЛНИМ ОБЛАСТИМА СТАРЕ СРБИЈЕ (1897-1899)¹

Апстракт: Приписивајући Србима одговорност за избијање Источне кризе (1875-1878) у којој је Османско царство претрпело значајне територијалне губитке, као и за наметање реформи, Арбанаси су на српски народ гледали као на стални извор нестабилности, који је доводио до иностраног мешања у унутрашње ствари Османског царства и могао да угрози њихов привилеговани положај који су по сваку цену настојали да сачувају. У тренуцима политичких криза које су повремено потресале Османско царство, према српској популацији у централним областима Старе Србије спровођен је систематски терор који је у својим коренима имао геноцидне намере.

Кључне речи: Арбанаси, зулуми, Косово, Метохија, Османско царство, Србија, српски народ.

*

Завршетак грчко-турског рата (1897) донео је нове невоље српском народу на простору Старе Србије. Бежећи од арбанашког зулума Срби су спас тражили у исељавању. Већ почетком јуна пограничне области у Србији биле су пуне избеглих Срба из Турске². Како су многи од њих били без икаквих средстава за живот, српска влада је издвојила посебан новчани фонд за њихов прихват и збрињавање.³ Желећи да

* slavis.nedeljkovic@filfak.ni.ac.rs

** milos.djordjevic@filfak.ni.ac.rs

¹ Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије Историја, данас, изазови и искушења, (бр.451-03-137/2025-03/200165), који се реализује на Департману за историју Филозофског факултета, Универзитета у Нишу.

² Термин Османско царство, турска царевина, Турска, употребљавали смо као синоним за једну исту државу.

³ Архив Србије (даље: АС), Министарство иностраних дела, Политичко-просветно одељење (даље: МИД-ПП), 1897, Пов. No 347, Министарство иностраних

обезбеди какву-такву заштиту за косовско-метохијске Србе, српска влада је током лета 1897. године, преко својих дипломатских преставника у Европи апеловала на велике силе, да скрену пажњу цариградским властима на тежак положај Срба и арбанашке зулуме. У складу са тим српско посланство у Цариграду је још једном интервенисало на Порти од које је затражено да обузда ратоборно арбанашко становништво и уведе ред у немирном Косовском вилајету. Питање судбине Старе Србије је за српски народ било питање напретка и опстанка. Због тога се српска дипломатија у потпуности посветила овом питању, чинећи све колико се могло, не би ли се у расплету интереса великих сила око Источног питања сачували витални српски национални интереси.⁴

Први месеци 1898. године, нису донели никакво добро српском живљу у централним областима Старе Србије. Извештају српских конзулата из Скопља и Приштине показивали су да је арбанашки терор прерастао у општи покрет за истребљивање Срба на овим просторима. Приштински конзул Светислав Симић упозоравао је да ће, уколико се арбанашким злочинима не стане на крај, Срби потпуно нестати из Старе Србије. Из тог разлога, конзул Симић је сматрао да Србији нису толико важне реформе у Македонији, колико су са друге стране, оне биле потребне на Косову и Метохији.⁵ Увидевши да протестне ноте немају велики утицај на Порту, Стојан Новаковић је предлагао да српска дипломатија будуће дипломатске кораке у Цариграду подупре озбиљним мерама које би могле озбиљније да забрину цариградске власти. Новаковић је предлагао да Србија треба

дела-начелницима пограничних округа, управницима царинарница на Јавору и Рашкој, Београд 15/27. јун 1897. С. Недељковић, *Србија и Косово и Метохија (1856-1897), културно-просветни и национални рад*, Ниш 2012, 363-367.

⁴ Архив Косова и Метохије (даље: АКМ), Фонд Јована Јовановића Пиждона (даље: ЈЈП), XXVIII, К 8-424-1898, бр. 160, Српско посланство у Цариграду-Министарству иностраних дела, Цариград 5/17. јун 1898; Д. Т. Батаковић, *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима*, Приштина – Горњи Милановац 1991, 99-100.

⁵ У својим бројни извештајима, Светислав Симић је указивао на то да од решења косовског питања, неће само зависти опстанак Срба на Косову и Метохији, већ и судбина македонског питања. Зато је предлагао да се пред европску јавност изађе са низом брошура као: *Српски народ у Косовском вилајету и арбанашки злочини*“, *О реформама у Турској и О црквеном положају Срба у Турској*. Међутим, како је српска влада у то време водила туркофилску политику, Симићеви предлози, које је подржао и посланик у Цариграду Стојан Новаковић, нису добили адекватну подршку. АКМ, ЈЈП; Ц II, 4735; Исто, XXVIII, К 8-428-1898, S VI, 1363, Цариград 9/21. фебруар 1898; Писма српских конзула из Приштине 1890-1900, приредио Б. Перуничкић, Београд 1985, 314-317; С. Недељковић, *Из политичког и црквено-просветног живота Срба у Старој Србији и Македонији у 19. веку*, Врање 2017, 145-167; Историја српског народа, књ VI-1, група аутора, Београд 1994, 322-323; *Косово и Метохија у српској историји*, група аутора, Београд 1989, 250-251.

најпре да Порти упути ноту у којој би се у оквирима међународног права покренуло питање иселјавања Срба и арбанашких злочина у Косовском вилајету. Од Порте би се заражило да заштити Србе, уведе владавину закона и стане на пут арбанашким злочинима. Све ово би од почетка требало да буде праћено кампањом у српским и европским медијима. Уколико би Порта одбила ову ноту, Новаковић је предлагао да се Србија обрати великим силама и да изврши војне маневре на граници.⁶ Уколико би Османско царство пристало на слање посебне комисије, то би по речима Новаковића, представљало значајан успех српске дипломатије. Српска влада прихватила је план Стојана Новаковића, тако да је крајем маја 1898. године турском министру иностраних дела Тефик-паши, била уручена нота, у којој су поред поменутих захтева били наведени и конкретни случајеви арбанашких злочина над Србима у Косовском вилајету. Преписи ноте послати су руском амбасадору Зиновјеву и отправнику послова Велике Британије у Цариграду. Како турска страна није реаговала, Новаковић је крајем јула уручио нову ноту у којој су такође били документовани арбанашки злочини над Србима. Недуго затим, Порта је обавестила Србију да је у складу са султановим наређењем основана комисија која је добила у задатак да испита основаност српских жалби. На челу те комисије налазио се генерал турске војске Саадедин-паша. Тефик-паша се сложио са предлогом Стојана Новаковића да се у комисију уврсти и један делегат од стране Србије. Избор је пао на конзула Тодора Станковића, који је примљен као члан комисије са консултативним гласом.⁷

Турска комисија је крајем августа дошла у Приштину, где је започела свој рад без учешћа српског конзула. Турске власти су тако на најдиректнији начин изиграле обећање које су пре само, пар недеља раније, свечано дале српским дипломатама у Цариграду. Када је Србија затражила подршку великих сила како би оне принудиле Порту да одржи своје обећање,

⁶ Упркос туркофилској политици, српска влада није намеравала да одустане од других начина који би омогућили остварење српских националних интереса. Марта 1898. године на седници одржаној у Министарству војске, донет је план акције српске војске у случају избијања општег устанка на Балкану. Према овом плану који је сачинио командант активне војске, краљ Милан, Србија би у случају рата против Турске, била у савезу са Црном Гором, Грчком и Бугарском. С. Рајић, *Владан Ђорђевић, биографија поузданог обреновићевца*, Београд 2007, 228; Иста, *Александар Обреновић, владар на прелазу векова сукобљени светови*, Београд 2011, 275-276; С Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, књ. II (1897-1903), Београд 1990, 76-78.

⁷ С. Рајић, *Владан Ђорђевић, биографија поузданог обреновићевца*, 229-236; М. Војводић, *Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века*, Београд 1988, 224-225; М. Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878-1912)*, Београд 2009, 322.

средином септембра је из Цариграда стигло саопштење у којем је стајало да је захтев Србије за учешћем њеног делегата у раду комисије одбијен и да је Саадедин-пашина комисија завршила свој рад. У извештају Саадедин-пашине комисије негирано је постојање српске народности у Косовском вилајету. Турска комисија цинично је констатовала да нема масовног иселавања хришћани због арбанашког зулума, већ да се ради о појединачним случајевима и то у случају избегавања неке кривичне одговорности. Цела ова представа Високе Порте око истраживања арбанашких зулума над Србима у Косовском вилајету, наставила се у току новембра и децембра 1898. године. Тако је средином новембра Тефик-паша обавестио Аустро-Угарску да би Порта, уколико би за то добила сагласаност султана била спремна да у Косовски вилајет пошаље нову комисију. Међутим, након свега месец дана турске власти су потпуно промениле мишљење, тако да је у посебном султановом саопштењу јасно стајало да се у Косовски вилајет неће слати никаква комисија, јер је држава предузела све мере како би се у тим областима одржао ред и мир.⁸

Крајем 1898. и почетком 1899. године, српска дипломатска акција у Цариграду доспела је у пат позицију. Српско посланство упутило је Порти више дипломатских аката на које она или уопште није реаговала или је реаговала у потпуној супротности са дипломатском праксом. Све ово најбоље илуструје догађај који се десио фебруара 1899. године у Цариграду. Када је преводилац српског посланства предао султановом секретару Тахсин-бегу ноту у којој је стајало једанаест српских захтева, Тахсин-бег је узео маказе, исекао а потом бацио, прву тачку рекавши да се никаква комисија у Косовски вилајет неће слати и да је то питање решено. Након оваквог потеза турског дипломате свима у Србији је било више него јасно, да се овом питању мора приступити другачије и да се оно мора пренети на виши ниво.⁹ Србија је морала да се званично обрати потписницима Берлинског уговора и да од њих затражи подршку у решавању овог питања. Идеална прилика за то била је међународна конференција о разоружању у Хагу, која је требала да отпочне са радом крајем маја 1899. године.¹⁰ У складу са тим Министарство иностраних дела Србије је

⁸ АС, Лични фонд Стојана Новаковића (даље: СН), 2114; *Писма српских конзула из Приштине 1890-1900*, приредио Б. Перуничкић, 311-317; Милан Ракић. *Конзуласка писма 1905-1911*, приредио А. Митровић, Београд 1985; 94-95; М. Војводић. *Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века*, 225.

⁹ М. Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878-1912)*, 324-326.

¹⁰ Конференција у Хагу одржана је од 18. маја до 26. јула 1899. године. Конференција је сазвана на иницијативу Русије, која је питање разоружавања покренула још у августу 1898. године. Тада је руски министар спољних послова Муравјев по наређењу царског двора предао циркуларну ноту страним амбасадорима у Петрограду у којој је руска страна предлагала сазивање међународне конференције

припремило званичну публикацију, тзв Плаву књигу која је требала да буде уручена учесницима конференције у Хагу. Штампана упоредо на српском и француском језику Плава књига садржавала је најважнија документа из српско-турске дипломатске преписке 1898-1899, која је вођена о арбанашким злочинима над Србима у Старој Србији.¹¹

Ова збирка докумената је показивала до које је мере турска власт штитила и подржавала Арбанасе и како је упорно маргинализовала питање арбанашког насиља над српским живљем у Старој Србији. И ако одштапана, Плава књига није била представљена конференцији у Хагу. Краљ Александар Обреновић није дозволио да се Плава књига која је садржавала службене дипломатске акте пусти у јавност, под образложењем да би то погоршало српско-турске односе, јер је у међувремену од турских власти добио обећање да ће се решити питање обезбеђивања српско-турске границе и да ће српски захтеви у Македонији бити испуњени. Избегавајући директну конфронтацију са Османским царством на конференцији у Хагу, Србија је пропустила јединствену прилику да инетрнационализује питање заштите српског народа у Турској. Уместо Плаве књиге, конференцији мира у Хагу упућен је Меморандум Старо-Србијанаца и Македонаца, који је у име деведест хиљада емиграната из ових области, потписало четрнаест народних правака из ових крајева. Створен у Министарству иностраних дела Србије, Меморандум је у фразама без наведених примера указивао на тежак положај српског народа у Старој Србији и Македонији и апеловао на велике силе да изврше притисак на Порту како би поправила положај својих хришћанских поданика. Поменути Меморандум није постигао никакво политичко дејство, тако да је овај потез српске дипломатије прошао без

која би се искључиво бавила питањем разоружавања и очувања општег мира. Како је због недостатка финансијских средстава руска војска значајно заостајала за армијама Немачке, Аустро-Угарске и Велике Британије, Русија је на овај начин покушала да успори наоружавање осталих великих сила, које су улагале значајна средства за развој наоружања и војне технике. И ако су све велике силе подржале руски предлог, њима није падало на памет да обуставе модернизацију својих војних снага и да ставе ван снаге најновије законе који су повећавали бројност њихових армија. И ако нису биле уверене у успех конференције, велике силе су у Хагу биле присутне искључиво како би искористиле ову прилику за јачање њихове међународне позиције. М. Војводић, *Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века*, 235-237.

¹¹ Иницијатор идеје о *Плавој књизи*, био је конзул Тодор Станковић. Он је септембра 1898. године предложио Министарству иностраних дела Србије да би било добро да се о арбанашким злочинима у Косовском вилајету штампају посебне брошуре на француском и немачком језику. Овај предлог разрадио је Светислав Симић, који је одмах по ступању на дужност приштинског конзула (децембра 1898), предложио српској влади да припреми тзв. *Црну књигу* о арбанашким злочинима, слично ономе што је учинила Велика Британија, реагујући на монструозне злочине над Јерменима у Турској. Исто, 327.

ицаког одјека. Тако се дипломатска акција Краљевине Србије започета у мају 1898. године, завршила годину дана касније потпуним неуспехом.¹²

Упркос бројним проблемима са којима се суочавала, српска влада није занемаривала активности на унапређивању просветно-пропагандне делатности у Старој Србији и Македонији.¹³ Како би што боље и ефикасније решавала проблеме и питања на пољу заграничног рада у Турској, српска влада је повремено сазивала конференције на којима су учествовали српски конзули у Османском царству и директори тамошњих школа. За развој српског културно-просветног рада у Турској од великог значаја су биле директорска конференција сазвана јула 1898. године у Београду и друга конзулска конференција одржана јуна 1899. године у Нишу. Разлози за одржавање директорске конференције на којој су учествовали директори српских средњих школа из Скопља, Солуна и Цариграда и Светислав Симић шеф ПП одељења, односили су се на стварање јединственог система рада и наставног плана и програма у српским школама у Турској. Рад конференције је трајао од 15. до 17. јула и на њој су разматрани главни проблеми средњешколског образовања код Срба у Турској: циљ средњешколског система, наставни планови и програми, полугимназије, уџбеници, распоред училишта по градовима, набавка наставних средстава и снабдевање училишта, положај и плате наставника итд. На конференцији су биле донете следеће одлуке: 1. Да Призренска богословија постане четвороразредна школа без гимназијских разреда, у којој би се ученици спремали за свешетнички позив; 2. Да се на нижу гимназију у Скопљу која је имала три разреда, надовеже учитељска школа, која би спремала ученике искључиво за учитељски позив; 3. Да се у Цариграду задржи виша средња школа са основним задатком да спрема ученике за више турске школе; 4. Да се полугиманзија у Солуну издигне у ранг седморазредне гимназије са интернатом. Поред утврђивања наставних планова и програма за српске школе у Турској, одређени су центри културно-просветног и црквеног рада, као и територије од прворазредног и другоразредног значаја за остваривање српских државних и националних интереса у Османском царству.¹⁴

¹² Д. Т. Батаковић, *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима*, 98-106; М. Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878-1912)*, 327-328; М. Војводић, *Изазови српске спољне политике (1791-1918), Огледи и расправе*, Београд 2007, 271; Исти, *Србија и међународним односима крајем XIX и почетком XX века*, 238; С. Рајић, *Владан Ђорђевић, биографија поузданог обреновићевца*, 236.

¹³ С. Недељковић, *Национални рад у Старој Србији и улога Раике цариградице 1878-1885*, *Наша прошлост*, бр.10, Краљево 2009, 101-109.

¹⁴ К. Џамбазовски, *Културно-општествени врски на Македонците со Србија во текот на XIX век*, Скопје, 1960, 276-282; А. Новаков, *Стубови српске просвете, Српске средње школе у Османском царству 1878-1912*, Београд 2017, 39; С. Рајић,

И поред тога што се у последњој деценији 19 века активно радило на преуређењу српског културно-просветног рада, у организацији српског националног рада у Старој Србији и Македонији и даље је било пропуста који су повремено правили значајне проблеме заграничном раду у Турској. Због тога је требало извршити реорганизацију српског националног рада у Османском царству и поставити га на нове темеље. Почетком маја 1899. године, тадашњи председник владе и министар иностраних дела Владан Ђорђевић је донело одлуку о преуређењу Просветног одељења МИД-а, за чијег је шефа поставио Николу Петровића, тадашњег управника Народног позоришта. Петровић је ову дужност обављао до јула 1900. године, када је дошло до оставке владе. Одлука да Петровић постане шеф „Одељења за пропаганду“ брзо се показала као веома добра и оправдана.¹⁵ Педантан и савестан а уз то и добар координатор, Петровић је већ у првим месецима свог рада постигао запажене резултате на пољу српског заграничног рада у Турској. Захваљујући његовом ангажовању повећан је број нових школа на територији Старе Србије, организовано је штампање уџбеника у Цариграду што је у многоструко олакшало снабдевање школа књигама и уџбеницима, унапређени су наставни планови и програми, прикупљени тачни подаци о свим школама и наставном кадру, преуређена је архива Просветно-политичког одељења Министарства иностраних дела Србије.¹⁶ По налогу Владана Ђорђевића, Петровић је два пута обилазио српске конзулате у Турској где се на лицу места упознавао са резултатима пропагандног рада о чему је у исцрпним извештајима извештавао српску владу.¹⁷

Друга конзулска конференција била је одржана у Нишу јуна 1899. године. За њено одржавање Министарство иностраних дела извршило је детаљне припреме. Пера Тодоровић је био послат да обиђе Стару Србију како би се упознао са тамошњим приликама и резултатима српског заграничног рада, Светислав Симић је спремио детаљан извештај о културно-просветној пропаганди у Старој Србији и Македонији а српски заступник у Софији, Иван Павловић је саставио предлог даљих активности на пољу српског националног рада у Турској. На конференцији су поред шефа српског

Владан Ђорђевић, биографија поузданог обреновићевца, 238-239; *Документа о Рашкој области 1890-1899*, приредио М. Ф. Петровић, Београд 1995, 505-511.

¹⁵ С. Рајић, *Владан Ђорђевић, биографија поузданог обреновићевца*, 240; *Документи о рашкој области 1890-1899*, приредио М. Ф. Петровић, 581; Ј. М. Јовановић, *Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења*, Београд 1941, 84.

¹⁶ АКМ, ЈЛП, XXVIII/К 8-392-1899, с II 149, бр 126; Исто, 1900, с II 4733, бр 104, Београд 20. јануар/2. фебруар 1900.

¹⁷ Захваљујући његовој иницијативи у фебруару 1900. године састављен је *План за наш рад на просветно-пропагандном пољу у Старој Србији и Македонији*, који су одобрили краљ Александар и српска влада. С. Рајић, *Владан Ђорђевић, биографија поузданог обреновићевца*, 241.

просветно-политичког одељења Николе Петровића, учествовали и скопски конзул Павле Денић, битолски Михаило Ристић и приштински конзул Светислав Симић. На конференцији је донето више одлука које су имале за циљ реорганизацију српског културно-просветног рада у Турској. Поред решавања проблема из делокруга рада конзулата решавана су и питања везана за рад царинарница, школа, црквено-школских општина, организовање друштва и корпорација у Старој Србији и Македонији и наоружавање српског живља ових двеју области. На другој конзулској конференцији српски загранични рад у Турској подељен је на седам области: (1. Скопску, која је обухватала Скопље, Куманово, Прешево, Тетово, Гостивар, Кочане, Кратово, Криву Планку, Осмалије-Малеш, Штип и Велес са околним селима; 2. Призренску са: Призреном, Ђаковицом, Пећи, Беранама и манастире Дечане и Пећку патријаршију; 3. Приштинску са: Приштином, Вучитрном, Митровицом, Ђиљоном и Феризовићем (Урошевцом); 4. Јаворску која је обухватала: Пријепоље, Пљевља, Прибој, Бијело Поље и Нову Варош; 5. Рашку са: Новим Пазаром и Сјеницим (сем сјеничке казе); 6. Битољском са Битољем, Прилепом, Крушевом, Кичевом, Охридом, и Дебром и 7. Солунска са: Солуном, Ђевђелијом, Воденом, Струмицом, Дорјаном, Јенице-Вардаром, Неготином и Кавадарцима). Осим тога, постављен је нови школски систем за Призрен, Приштину, Битољ, Солун и Скопље, које је одређено за центар просветно-културног рада у Старој Србији и Македонији.¹⁸ Друга конзулска конференција подстакла је већу активност на пољу српског заграничног рада и значајно је допринела јачању просветне и националне организације Срба у Старој Србији и Македонији.

Неуспех дипломатске акције Србије у Турској 1898-1899, навео је српску владу да озбиљно размисли о томе које кораке треба предузети и којим средствима се треба користити како би заштитила српски живаљ у централним деловима Старе Србије. Апеловање на велике силе остало је без резултата, док је Porta због српске дипломатске и војне слабости, била потпуно незаинтересована да обузда арбанашке злочине над Србима на Косову и Метохији. Суочена са безнадежном ситуацијом и реланом опасношћу да Срби потпуно нестану са ових простора, српска влада је осећала моралну одговорност за заштити своје саплеменике у Турској, које су били потпуно незаштићени. Један од нелегалних метода борбе у циљу заштите српског живља у Старој Србији односио се на наоружавање

¹⁸ АКМ, ЈП, К. 3, 80-3-698, записник о раду Конзулске конференције држане у Нишу, Ниш 29. јун/10. август 1899; С. Рајић, *Владан Ђорђевић, биографија поузданог обреновићевца*, 238-240; К. Цамбазовски, *Културно-општествени врсци на Македонците со Србија во текот на XIX век*, 248; Ј. К. Ђилас, *Српске школе на Косову од 1856. до 1912. године*, Приштина 1969, 181-183; Ј. М. Јовановић, *Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења*, 84.

Срба у овим крајевима. Срби на Косову и Метохији углавном нису имали оружје, те нису могли да се бране од арбанашких напада. За разлику од њих Арбанаси су били до зуба наоружани а власти су од њих одузимаали оружје само у случају када су они устајали против турских власти и сукобљавали се са органима реда.¹⁹

У периоду од 1878. до 1899. године, српска дипломатија се ограничила на то да путем дипломатског притиска на Порти и акцијама конзулата у Приштини и Скопљу помогне Србима у Косовском вилајету. Из програма српске спољне политике била је искључена свака мисао о изазивању устанка, слању чета или наоружавању Срба у тим областима. И ако је одлука да се крене са наоружавањем народа у Старој Србији била донета на другој конзулској конференцији јуна 1899 године, први кораци у том правцу учињени су у пролеће 1898. године, када је извесна количина пушака преко рашке царинарнице дистрибуирана Србима у Митровачкој кази и Ибарском Колашину.²⁰ Према препоруци конзулата у Приштини, српске пограничне власти су пушке предавали трговцима-српским повереницима, који су их потом, скривене са другом робом, разносили по селима. Да се не би открило да су пушке набављене у Србији, Старосрбијанцима су издаване старије турске пушке тзв, мартинке које су биле заплењене од Турака у другом српско-турском рату 1877-1878. године.²¹ Половином новембра 1898. године, по наређењу Владана Ђорђевића испоручена је извесна количина пушака Србима у Беранском и Пљевљском крају. Оружје је испоручивано искључиво ради одбране од арбанашко-турских напада и очувања личне и имовинске безбедности.²²

Како турске власти нису ништа предузимале не би ли обуздале анархију и арбанашку самовољу, поједини српски конзули су сматрали да је Србима на Косову и Метохији дошао последњи час и да је само питање дана њихов нестанак из ових области. Због тога су неки од конзула предлагали организовање атената на познате разбојнике и зулумћаре. Начин на који је то требало извести, био је веома једноставан. Преко својих поверљивих људи, конзули би ступили у контакт са појединим Арбанасима који су обично били у некој завади са дотичним качаком и они би за извесну

¹⁹ Р. Љушић, *Вујкина врата, Храника подгорског села Исток*, Београд 2011, 135-137; С. Рајић, *Владан Ђорђевић, биографија поузданог обреновићевца*, 234-235; М. Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилајету 1878-1912*, 328; Ј. М. Јовановић, *Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења*, 84; Д. Т. Батаковић, *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима*, 121-122.

²⁰ АС, МИД, ПП, 1899, ред 642, ПП No 263, конзул Светислав Симић-Министарству иностраних дела, Приштина 14/26. јул 1899.

²¹ Ј. Поповић, *Живот Срба на Косову 1812-1912*, Београд 1987, 167-168.

²² С. Рајић, *Владан Ђорђевић, биографија поузданог обреновићевца*, 236.

суму новца завршили посао. Све ово, је имало за циљ да стави до знања арбанашким разбојницима да њихови злочини над Србима не могу увек да прођу некажњено.²³

Први конзул који се одлучио за овај корак био је Тодор Станковић. Он је 1898. године наручио убиство качака Диље Исеновића из Мрамора који је са својом четом ситематски терорисао српска села у Приштинској нахији. На исти начин конзул Светислав Симић је организовао убиство познатог качака и штићеника приштинског муфтије, Дин Бурјана. Њега је почетком 1900. године, ликвидирао Мица Имер, Арбанас из Ђаковачке нахије.²⁴ Међутим и ако су ово биле корисне мере, њихови ефекти су били привременог карактера јер би место убијеног качака веома брзо заузео неки други разбојник. Због тога је Светислав Симић предлагао да се у свему томе оде корак даље, и да се удари на она лица који су давала заштиту и подршку арбанашким разбојницима. Симић је предложио да се организују атентати на приштинског муфтију који је био осведочени противник Срба и на муслиманског првака из Сјенице, познатог „србождера“ Мустаја агу Ђатовића. Овај предлог, међутим, није наишао на одобравање код Владана Ђорђевића. Ако је Ђорђевић могао да зажмури на убиство покојег разбојника, напад на званичнике власти био је за њега потпуно неприхватљив. Он је конзулу Симићу одговорио да чак и када би знао да би тако нешто прошло без муслиманске освете и проливања српске крви, он ни тада не би могао да усвоји овај предлог, јер се српска краљевска влада неће служити мучким убиствима која не приличе једној културној цивилизованој држави.²⁵

Дешавања која су обележила последње две деценије 19. века, јасно су показала све слабости османске политике на простору Старе Србије. Корени анархије били су толико дубоки, да је сваки иоле већи међуарбанашки сукоб претио да из темеља разруши систем османске управе на овом делу Турског царства. Главна жртва у тим опасним и тешким временима био је српски народ на кога су турске власти и Арбанаси гледали са неповерењем а понекад и мржњом. Приписивајући Србима одговорност за избијање Источне кризе (1875-1878) у којој је Османско царство претрпело значајне територијалне губитке, као и за наметање реформи, Арбанаси су на српски народ гледали као на стални извор нестабилности, који је доводио до

²³ С. Недељковић, *Политичке прилике на Косову и Метохији (1895-1905), између анархије и безвлашћа*, Српске студије, бр. 1, Београд 2010, 195-215.

²⁴ М. Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878-1912)*, 331; С. Рајић, *Владан Ђорђевић, биографија поузданог обреновићевца*, 226-237; Р. Љушић, *Вујкина врата, Хроника подгорског села Исток*, 135-138; Ј. М. Јовановић, *Лужна Србија од краја XVIII века до ослобођења, 157: Писма српских конзула из Приштине 1890-1900*, приредио Б. Перуничкић, 480, 487, 498-499, 512, 530-531.

²⁵ С. Рајић, *Александар Обреновић, Владар на прелазу векова, сукобљени светови*, 271.

иностраног мешања у унутрашње ствари Турске и могао да угрози њихов привилеговани положај који су по сваку цену настојали да сачувају.

Необјављени извори:

Архив Србије:

Министарство иностраних дела, Политичко-просветно одељење

Лични фонд Стојана Новаковића

Архив Косова и Метохије:

Фонд Јована Јовановића Пижона

Објављени извори:

Документа о Рашкој области 1890-1899, приредио Милић Ф. Петровић, Београд 1997.

Милан Ракић, Конзулска писма 1905-1911, приредио Андреј Митровић, Београд 1985.

Писма српских конзула из Приштине 1890-1900, приредио Бранко Перуничкић, Београд 1985.

Литература:

Батаковић Т. Душан, Косово и Метохија у српско-арбанашким односима, Приштина – Горњи Милановац 1991.

Војводић, Михаило, Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века, Београд 1988.

Исти, Изазови српске спољне политике (1791-1918), Огледи и расправе, Београд 2007.

Ћилас, К. Јагош, Српске школе на Косову од 1856. до 1912. године, Приштина 1969.

Историја српског народа, књига V-1, група аутора, Београд 1994.

Јагодић, Милош, Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878-1912), Београд 2009.

Јовановић, М, Јован, Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења, Београд 1941.

Јовановић, Слободан, Влада Александра Обреновића, књ. II (1897-1903), Београд 1990.

Косово и Метохија у српској историји, група аутора, Београд 1989.

Љушић, Радош, Вујкина врата, Храника подгорског села Исток, Београд 2011.

Недељковић, Славиша, Национални рад у Старој Србији и улога Рашке царианице 1878-1885, Наша прошлост, бр.10, Краљево 2009, 101-109.

Исти, Политичке прилике на Косову и Метохији (1895-1905), између анархије и безвлашћа, Српске студије, бр. 1, Београд 2010, 195-215.

Исти, Србија и Косово и Метохија (1856-1897), културно-просветни и национални рад, Ниш 2012.

Исти, Из политичког и црквено-просветног живота Срба у Старој Србији и Македонији у 19. веку, Врање 2017.

Новаков, Александра, Стубови српске просвете, Српске средње школе у Османском царству 1878-1912, Београд 2017.

Поповић, Јанићије, Живот Срба на Косову 1812-1912, Београд 1987.

Рајић, Сузана, Владан Ђорђевић, биографија поузданог обреновићевца, Београд 2007.

Иста, Александар Обреновић, владар на прелазу векова сукобљени светови, Београд 2011.

Џамбазовски, Климент, Културно-општествените врски на Македонците со Србија во текот на XIX век, Скопје, 1960.

Summary

Slaviša D. Nedeljković, Miloš Z. Djordjević

THE FIGHT FOR THE PRESERVATION OF SERBS IN KOSOVO AND METOHİJA (1897-1899)

The events that marked the last two decades of the 19th century clearly showed all the weaknesses of the Ottoman policy in Kosovo and Metohija. The roots of anarchy were so deep that any major inter-Arbanian conflict threatened to fundamentally destroy the system of Turkish administration in this part of the Turkish Empire. The main victim in those dangerous and difficult times was the Serbian people, whom the Turkish authorities and Arbanasi viewed with distrust and sometimes hatred. Attributing to the Serbs the responsibility for the outbreak of the Eastern Crisis (1875-1878) in which the Ottoman Empire suffered significant territorial losses, as well as for the imposition of reforms, Arbanasi viewed the Serbian people as a constant source of instability, which led to foreign interference in the internal affairs of Turkey and could threaten their privileged position that they tried to preserve at all costs. In the moments of political crises that occasionally shook the Ottoman Empire, systematic terror was carried out against the Serbian population in Kosovo and Metohija, which had genocidal intentions at its roots. The unreliable Serbian population had to be either displaced or destroyed, and in this context, the interests of the Arbanians completely coincided with the state interests of the Ottoman Empire.